

חטאו של משה

1. מבוא

רבו הפירושים על מהות חטאו של משה רבנו ע"ה, וכל פירוש מנסה לתרץ חלק מן השאלות הרבות הקשורות בנושא. לא נלאה את הקורא בהזכרת הפירושים השונים וההשגות של כל מפרש על פירושי חבריו. ניתן בקלות לעיין במפרשים המקובלים¹, ואין צורך להעתיק את דבריהם הנה. מאותה סיבה לא נתעכב לציין אם היבט מסוים של הפירוש המוצע פה מזכיר או תואם פירוש זה או אחר. גם מדרשים רבים נאמרו בנושא זה. התורה נדרשת בשבעים פנים "כפטיש יפוצץ סלע", וכל מדרשי רבותינו במקומם עומדים. עיקר מטרתנו במאמר זה להסיק מתוך פשט הפסוקים את הפירוש הסביר ביותר. לשם כך נתבונן בפסוקים המתארים את האירוע במי מריבה, וניעזר באזכורים מאוחרים יותר של המאורע בתורה.

2. השאלות

לפנינו הקטע המרכזי בתיאור החטא ועונשו (במדבר, כ', ב-יג):
"ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן. וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגֹעַע אחינו לפני ה'. ... ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם ויִרְאָ כבוד ה' אליהם. וידבר ה' אל משה לאמר. קח את המִטָּה והקְהֵל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו. ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים הַמֵּן הסלע הזה נוציא לכם מים? וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו וַיֵּצְאוּ מים רבים ותשת העדה ובעירם. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם. המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בס".

1 כגון: רש"י לפרק כ' פס' יא; רשב"ם שם, לפס' י; ראב"ע שם, לפס' ח'; רמב"ן שם, לפס' א; אברבנאל שם, לפס' א-יג סקר עשר דעות שונות והביא את דעתו שלו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

- מפסוקים אלה בלבד לא ברור מה היה בדיוק חטאם של משה ואהרן:
- א. חטא כזה הגורר עונש כל כך כבד - קשה לנו להבין איך ייתכן שמשה ואהרן, אשר כל כך טרחו להוציא את בני ישראל ממצרים והנהיגום במדבר ארבעים שנה לקראת כניסתם לארץ המיוחלת, יחטאו בו ולא יוכלו הם עצמם להיכנס לתוכה.
 - ב. ובכלל, מהו הקשר בין החטא ועונשו? הלא כלל אצלנו מידה כנגד מידה, והעונש חייב להיות מעין החטא, ומה הקשר בין החטא במי מריבה ובין הכניסה לארץ ישראל?
 - ג. ויותר קשה לנו להבין במה חטא אהרן עד כי צורף למשה באותו עונש.

כל פירוש סביר חייב לענות על שלוש שאלות בסיסיות אלו. ובנוסף, עליו להצדיק את הכינויים לחטא זה בפסוקים אלו ואחרים המתייחסים למאורע שלנו: חוסר אמונה - "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל"; המרת פי ה' - "ויאמר ה' אל משה... כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צן" (במדבר, כ"ז, יד); מעילה - "על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל" (דברים, ל"ב, נא); הימנעות מקידוש השם - בכל שלושת הפסוקים האחרונים.

3. מהות העונש

בחיפושנו אחר פתרון הולם נוכל להיעזר בדרישה שהזכרנו בשאלה ב לעיל - שהעונש צריך להיות מידה כנגד מידה, וננסה לברר ביתר דיוק את מהות העונש שהוטל על משה ואהרן.

נפוצה הדעה שהעונש היה מניעתם מלהיכנס לארץ. וזה נלמד כביכול מהוראות ה' למשה בהתקרב קצו: "וראיתה אותה ונאספת אל עמק" (במדבר, כ"ז, יג); "כי לא תעבר את הירדן הזה" (דברים, ג', כז); מתיאור משה את עונשו לעם ישראל: "גם אתה לא תבא שם" (דברים, א', לז); "וישב עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ" (שם, ד', כא); ומדברי משה בתחינתו המפורסמת: "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" (שם, ג', כה). אולם, לעומת כל הפסוקים האלה נעיין נא בתיאור המקורי של העונש: "לכן לא תביאו את הקהל הזה את הארץ אשר נתתי להם". הביטוי שם ברור מאוד: העונש אינו שלא יבואו אל הארץ אלא שלא יביאו את הקהל אל הארץ. במלים אחרות: שלא ינהיגו את בני ישראל בהיכנסם לארץ. העונש הוא אפוא בהפסקת המנהיגות. אך יש לציין שהפסקה זו לא חלה מיד כי אם בכיבוש הארץ בלבד. זהו נתון חשוב העשוי לעזור לנו בחקירתנו (ראה סעיף 13).

4. איסור הכניסה לארץ

אבל אם זהו העונש, איך נפרש את הפסוקים שמשמע מהם איסור כניסת משה ואהרן לארץ?
ה' מודיע למשה על קצו, ומזכיר לו את עניין מי מריבה:

"ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל. וראיתה אתה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך"
(במדבר, כ"ז, יב-יג).

משה דואג קודם כול לעם ישראל, ומיד מבקש שימונה מחליף אשר ינהיג אותם בכיבוש הארץ: "יפקד ה'... איש על העדה. אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם...". "לצאת ולבא" שבפסוקים אלה עניינם לנהל מלחמה, כפי שמוכח גם מהפסוק "לא אוכל עוד לצאת ולבוא" (דברים, ל"א, ב), שבו מזכיר משה גם את הסיבה האמתית לאי יכולתו: "וה' אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה", ולא מחמת שתש כחו, כפי שמעיד הכתוב בעת מות משה. באותו מעמד נענה ה' לבקשת משה וממנה את יהושע בן נון (שם).

למה אפוא מודגש אחרי הזכרת איסור הכניסה לארץ עניין החלפת משה במנהיג החדש יהושע? הדגשה זו באה גם בשני מקומות נוספים בדברי משה. הוא מצטט את דבר ה': "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם", ומיד אחרי פסיקה זו באה הקביעה: "יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה, אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל" (דברים, א', לז-לח), כאילו להדגיש - הוא ולא אתה.

ובפרשת ואתחנן: "ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי, ויאמר ה' אלי... עלה ראש הפסגה... וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה", ואחרי הוראה זו - חוזרת ההוראה: "וצו את יהושע... כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ" (דברים, ג', כו-כז).

בוודאי אין זאת כי אם נתינת טעם למה גזר ה' על משה את איסור הכניסה לארץ "גם אתה לא תבא שם", ולמה אינו יכול להיענות לתחינתו של משה ולבטל גזרה זאת "ולא שמע אלי". לא קשה לנחש את הסיבה. משה מתחנן: אם נגזר עלי לא להנהיג את ישראל בכיבוש הארץ תן לי לעבור לראותה כאחד מפשרי העם. וה' עונה לו: אם לראות את הארץ חפצת - אתה תראנה, אבל לא תוכל להיכנס שם, כי נוכחותך תפגע במנהיגותו של יהושע אשר יירעע מלהפעיל את מלוא סמכותו (שהרי אין שני מלכים מושלים בכתר אחד); ולכן לטובת העם אתה מנוע מלהיכנס לארץ.

נימוק זה מסביר לנו מה פירוש "ויתעבר ה' בי למענכם", שהוראתו - לטובתכם בעתיד, כמו "למען ירבו ימיכם" או "למען ייטב לי בעבורך" וכן רבים. בדרך אחרת קשה להבין את הביטוי הזה.

5. משוואה נוספת

יוצא אפוא שמניעת הכניסה לארץ היא רק תוצאה משנית של הגזרה המקורית: ביטול מנהיגותם בכיבוש הארץ.

אך גם הגדרת העונש הבסיסי כהפסקת המנהיגות בעת כיבוש הארץ, ודרישת קשר של מידה כנגד מידה בין החטא ועונשו אינם מספיקים להבהיר לנו את מהות החטא. ואולם, בדיקה יסודית של הפסוקים הנוגעים בנושא תגלה לנו משוואה חדשה חשובה הטמונה בפסוק המובא לעיל "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם". המלה "גם" מופיעה פעמיים. בעוד שהפעם השנייה מדגישה את זהות העונש בין משה וישראל, ברור

שההופעה הראשונה חוזרת על החטא: כמו שהתאנף בכס התאנף גם בי. יש אפוא השוואה בין חטאו של משה במי מריבה לבין חטאם של ישראל בעניין המרגלים המוזכר לפני פסוק זה. נשאר לנו לברר את מהות חטא אחרון זה.

6. הפתרון

חטאם של בני ישראל בנושא המרגלים אינו בזלזול בארץ שהבטיח ה' לתת להם ולא בספק כלשהו בכוחו של ה' וביכולתו, אלא בספק בערכם הם עצמם אצל המקום ובהיעדר ביטחון ברצונו של ה' לעזור להם בכיבוש הארץ, למרות כל הנסים שנעשו להם עד כה². לפי קביעה זו ולפי ההשוואה שמצאנו בין חטאם של ישראל שם לחטאו של משה, הפתרון הוא כמעט מיידי. נגדירו פה בקצרה ונתארו בהרחבה בהמשך. משה הסתפק, ולו לרגע (רגע של כעס וחולשה), באהבת ה' לעמו ובערכם אצלו עד כדי נכונותו לבצע נסים עבורם. יוצא אפוא שחטאו של משה זהה לחטאם של בני ישראל בנושא המרגלים אלא שהחטא מועתק למשה בתור מנהיג. וזה פשר ההשוואה. חלקו של אהרן יתברר בניתוח הפסוקים בהמשך.

7. חטא מסה ומריבה

נעבור עכשיו במפורט על הפסוקים המתארים את האירוע, המובאים בראש המאמר. תחילה נשווה אותם עם הפסוקים המתארים את האירוע הקודם במסה ומריבה: "וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'?"

(שמות, י"ז, ב).

"וויאמר ה' אל משה עבד לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת. הנני עמד לפניך שם על הצור פְּחֶבֶב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל. ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אֵין?" (שם, י"ז, ה-ז).

בשני המקרים נאמר "וּיְרַבֵּב הָעָם עִם מֹשֶׁה". למרות זאת, בשני המקרים מצווה ה' להקהיל את "זקני ישראל" או את "העדה", כדי לשוות לאירוע יתר חגיגיות וכן מצווה משה לקחת את המטה.

לעומת זאת, במקרה הראשון מצווה משה להכות בצור בעוד שבמקרה השני לדבר אל הסלע. והבדל אחרון חשוב: בעוד שבמקרה הראשון הציווי הוא למשה בלבד, במקרה השני הציווי הוא לשניהם: "אתה ואהרן אחיך", אחרי לקיחת המטה שהיא למשה בלבד. ואכן באירוע הראשון מקיים משה (ומשה בלבד, לפי הציווי) בדיוק את פרטי הציווי

2 בירור טענה זו ייעשה אי"ה במאמר נפרד על חטא המרגלים.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ככתוב "ויעש כן משה" שפירושו בכל מקום: ללא כל שינוי, בלי כל חיסור או תוספת. ולכן אין הפסוק חוזר ומתאר כלל את מעשה משה ומה אירע אחר כך. לעומת זאת במקרה השני, אחרי שמשה לוקח את המטה מודיע לנו הפסוק "כאשר צוהו", משמע שעד כאן כאשר צוהו ומכאן והלאה יוזמים משה ואהרן מעצמם, ולכן מפרט לנו הפסוק את מעשיהם ואינו מזכיר "ויעשו כן". קודם כול הקהילו את כל הקהל ולא רק את העדה. לא ברור מה הייתה כוונתם בהכללת כל העם באספה זאת. ייתכן שרצו להפנות את תוכחתם אל כל הקהל שרב אתם עד שהוצרכו ממש לברוח מפניו אל פתח אוהל מועד. ובהמשך שינו מהוראות ה', כפי שיובהר באריכות להלן.

8. חולשות ישראל ותגובת ה'

בפרשת מי מריבה (במדבר, כ') נצטוו משה ואהרן לדבר ולא להכות את הסלע, כנראה כדי להגדיל את הנס ועל-ידי זה להגדיל את קידוש השם, כמוסכם אצל רוב המפרשים. ה' מתקדש כאשר מעשיו מגלים ומוכיחים אחת ממידותיו. במות נדב ואביהוא התקדש ה' בזה שגילה לעיני כול שאין לפניו משוא פנים. במקרה של מי מריבה לא נראה שה' התכוון להוכיח לבני ישראל את כוחו לבצע נסים גלויים. והסיבה פשוטה: לא ייתכן שאנשים שראו וחיו את כל הנסים של יציאת מצרים, עשר המכות, קריעת ים סוף, ענני כבוד וכהנה וכהנה יסתפקו אפלו בצל של ספק בכוחו ללא גבול של הקב"ה (אין פה המקום להאריך בהסבר מעשה העגל). גם הפסוק מעיד אחרי קריעת ים סוף: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות, י"ד, לא). אם כן למה ניסו את ה' במדבר פעם אחר פעם?

התשובה פשוטה: בני עם שהיה משועבד מאות שנים, שסבלו השפלות וביזיונות אין קץ וגם חטאו בעבודה זרה בזמן השעבוד, אינם מסוגלים לעבור פתאום למצב של בני עם חופשי ועם נבחר בלי שיישארו להם היסוסים כבדים על ערכם האמתי ומעמדם אצל ה'. תמיד הם שואלים את עצמם: האם מגיע לנו, האם אנו זכאים לנסים האלה, האם ה' ימשיך לעזור לנו תמיד בעת צרה? כך גם מפורש באירוע הראשון: "ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין" (שמות, י"ז, ז). לא האם יש ה' בכלל, חלילה, ולא האם בכוחו לעשות כך וכך, אלא היש ה' בקרבנו, בתוכנו, ומוכן לתמוך בנו בעת צרה ולמלא כל בקשותינו. יותר מאוחר, במעשה המרגלים, הגיעו היסוסים אלה לשיא (כנזכר לעיל, בסעיף 6).

ובכל מקרה, ה' נענה לבקשותיהם כִּאֲב המרצה את בנו המתפנק. איך ניכרת אהבת אב לבנו? בניגוד להתנהגות השכיחה של אדם כלפי חברו, אב מוכן תמיד לבוא לעזרת בנו ולסעודו גם כשהבן בועט במתנות אביו ושוכח את כל הטובות שקיבל ממנו. זו המידה שה' רצה להתקדש בה בתוך בני ישראל: למרות תלונותיהם ולמרות התנכרותם לטובות ה' שהוציאים ממצרים ולמרות ריבם עם מנהיגיהם, הוא בכל זאת מרחם עליהם ומספק להם מים.

9. חטאם של משה ואהרן

ואולם משה ואהרן, שלגביהם יראת ה' והביטחון המוחלט בו הנם דבר קל ופשוט, הם שהסתפקו, מתוך רגע של כעס וחולשה, בזכותם של ישראל לנס הזה והאם הוא יתקיים. לכן תמהו בזלזול: "שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים" למרות שכתוב "ויאמר להם" בלשון יחיד, ביטוי זה יכול לחזור או על משה או על אהרן: ויאמר האומר **בשם שניהם**; אין זה חשוב מי הוא שאמר, כי אחרת היה הכתוב מזכירו בפירוש כמו שהזכיר את המִּקֵּה בפסוק הבא "וירם משה את ידו ויך את הסלע". העיקר שהאמירה הייתה על דעת שניהם ככתוב "נוצא" בלשון רבים.

10. הכאת הסלע ותגובת ה'

ובאמרם "הסלע הזה", היכה משה את הסלע פעמיים להדגיש שמסלע קשה כזה, אין להוציא מים אם לא בנס גדול. כאדם האומר: "האם השולחן הזה יכול ליהפך לזהב?" ובאותו זמן דופק על השלחן. ונס גדול כזה האם בני ישראל זכאים לו? ולכן הוא גם מדגיש "לכם" בתמיהה.

ואין צורך לפרש "הסלע הזה" כמורה על סלע מיוחד או ידוע, כי "הסלע" יכול להורות על סוג הסלע באופן כללי כמו "ויבא עשו מן השדה" (בראשית, כ"ה, כט), וכן "ותעל הצפרדע" (שמות, ח', ב), "ונפץ את עללִיךְ אל הסלע" (תהלים, קל"ז, ט) וכן רבים. כתגובה לספקנותם של משה ואהרן, מוציא ה' מים רבים מהסלע עוד קודם שהם מדברים אליו כאשר צוו. וראוי לציין פה שינוי חשוב בתיאור הנס. בציווי נאמר: "והוצאת להם מים מן הסלע", לא מים רבים אלא מים במידה כמעין בינוני, ולכן "והשקית את העדה ואת בעירם", משה יצטרך לארגן את זרימת הקהל אל המים בצורה מסודרת. ואולם בתגובתו של ה' לדברי משה ואהרן: "וינצאו מים רבים", וזרמו למרחוק, "ותשת העדה ובעירם", ולא היה צורך בהתערבות משה.

11. העונש וטעמו

תגובת ה' בפסוק המסיים את תיאור המאורע מובנת עכשיו: "לא האמנתם ביי" שאני אקיים את דברי וארחם על בני למרות התנהגותם; "להקדישני" ולהוכיח את אהבתי להם ומידת סבלנותי ואורך אפי כלפיהם; "לכן לא תביאו" - לא תנהיגו במלחמתם; "את הקהל הזה" שהקהלתם וזלזלתם בו (ולכן לא נאמר "בני ישראל", כרגיל) "אל הארץ אשר נתתי להם". מנהיג המטיל ספק בזכותו ובערכו של העם שהוא עומד בראשו - ולו לרגע - אינו יכול להוביל אותו לניצחון. והחמור במיוחד, שהוא מבטא זאת בפניהם, ובכך גורם להם רפיון ידיים ומחבל בביטחונם (ראה גם סעיף 12). וכן דברי המשורר: "כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו" (תהילים, ק"ו, לג). וזה שונה מאוד מתוכחה רגילה שלא נמנע משה מלהטיף לעם ישראל, לרבות ביטויים חמורים יותר מ"המורים".

למה הדבר דומה? למלך שהיה לו בן אהוב וגם קצת שובב, והביא לו המלך פדגוג מוכשר שהיה מלמדו ומחנכו. פעמים רבות שמע המלך את הפדגוג מוכיח את בנו ומכנה

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אותו עצלן או שובב או כפוי טובה לכל מתנות אביו. יום אחד היה הבן בצרה רצינית והיה זקוק לעזרת אביו, ואז שמע המלך את הפדגוג אומר לבנו אחרי הטפת המוסר הרגילה: "והאם אתה חושב שאביך יבוא לעזרתך אחרי כל מה שהתנהגת כלפיו ולא האמנת בהבטחותיו?". וכאן מופיע המלך ומודיע לפדגוג: "אתה מפוטר! כל זמן שחינכת את בני והטפת לו מוסר גם במלים קשות, אין לי אליך טענות כי זו זכותך וחובתך. ואולם ברגע שאתה מכניס בו ספק כלשהו באהבתי אליו ובחמלתי עליו, חרגת מתפקידך ואינך יכול עוד להמשיך".

12. חומרת הכרזת משה ואהרן

ראוי עוד להעיר למה דברי משה ואהרן היו חמורים במיוחד. יש לזכור שכל מה שהם היו אומרים לישראל, ובמיוחד במעמד של הקהל, התקבל כבא מפי הגבורה. כמו שלמדנו במסכת יבמות (צו, ע"ב) מפי ר' יעקב בר אידי: "וכי על כל דבר שאמר יהושע היה אומר להם כך אמר לי משה? אלא יהושע יושב ודורש סתם והכול יודעים שתורתו של משה היא". אם על יהושע כך, קל וחומר לגבי משה ואהרן, ולכן בני ישראל בעמדם מול הסלע היו מקבלים את דבריהם כנזיפה מגבוה, אילולא יצאו מים רבים וראו בעליל שה' מסרב להיענות למשה ולאהרן.

13. העונש כתוצאה מן החטא

יוצא אפוא שהפסקת מנהיגות משה ואהרן אינה עונש במונח המקובל של המלה, אלא תוצאה המתחייבת מהתנהגותם במי מריבה שאינה מאפשרת להם יותר להוביל את ישראל בכיבוש הארץ. וראינו שמניעת הכניסה לארץ היא רק תוצאה משנית של מסקנה זו.

הסיום העצוב של תפקיד משה שנגרם מפני שנכשל בדיבורו, מזכיר לנו איך זכה לתפקיד זה על-ידי שהתעלה בדיבורו: כאשר סיים משה את תפקידו הראשון, הוציא את בני ישראל ממצרים והעמידם מול הר סיני לקבל את התורה, וכאשר בני ישראל חטאו בעגל, משה הגן עליהם בחירוף נפש: "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (שמות, ל"ב, לב), ובזה הוכיח כי הוא ראוי להנהיג את העם. ואכן הוא מקבל מיד את תפקידו השני: "ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך" (שם, ל"ב, לד), תפקיד שהסתיים קודם השלמתו.

14. ובכל זאת, קידוש השם!

בכך שסיפק ה' לישראל מים רבים למרות ריבם וסרבנותם, הוא נתקדש בבני ישראל, אלא בדיוק דברי הפסוק: "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בס" (במדבר, כ', יג).

קשה לקבל, לפחות מבחינת הפשט, שהמלה "בס" בפסוק זה מתייחסת למשה ולאהרן ולא בני ישראל, כפי שטוענים מפרשים רבים. וזאת משלוש סיבות:

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

- א. משה ואהרן לא נענשו מיד ולעיני ישראל כמו במקרה נדב ואביהוא ;
ב. אי אפשר להבין את הקשר בין תחילת הפסוק לסופו. היה צריך להיות: "המה מי מריבה אשר מרו משה ואהרן את פי ה' ויקדש בס". ואולם לפי פירושו הקשר ברור: למרות שבני ישראל רבו את ה', הוא נקדש בס בספקו להם את המים שדרשו.
ג. גם מבחינת התחביר, הביטוי "בס" צריך לחזור אל השם האחרון המוזכר והוא "בני ישראל".

15. סיכום

נסכם את פירושו לפי השאלות שהעלינו בסעיף 2: התשובה לשאלה א על חומרת העונש נידונה בעיקר בסעיפים 3, 9, 12; "העונש" לא רק שתאם את החטא לפי דרישתנו מידה כנגד מידה (ב), אלא היה גזרה המתחייבת ממנו כמתואר בסעיף 13; חלקו של אהרן (שאלה ג) הובהר בסעיפים 7, 9, מכיוון שהכאת הסלע לא הייתה עיקר החטא; קידוש השם התקיים לפי סעיף 14, למרות שעונשם של משה ואהרן חל רק בכניסה לארץ, לפי הסברנו את מהות העונש בסוף סעיף 3; וכן מתקיימת המשוואה, המשווה חטאו של משה עם חטא ישראל בנושא המרגלים, בתור בסיס לכל הפירוש, כמוסבר בסעיפים 6, 8, 9. מבלי להיכנס לדיון על שאר הפירושים, נציין רק שהפירוש המקובל ביותר, והוא שהחטא היה בהכאה במקום דיבור, אינו עונה על שלוש השאלות א-ג ואינו מסביר את ההשוואה לחטא בנושא המרגלים.

16. הסבר הכינויים לחטא

הביטויים השונים שהוזכרו בסעיף 2 מובנים בנקל לאור פירושו: משה ואהרן לא **האמינו** שה' יקיים את דברו להוציא מים מסלע מחששם שבני ישראל אינם ראויים לכך. וממילא לא התכוונו **להקדיש** את ה' לעיניהם בנס זה. בכך הם **מעלו** בשליחותם, שהרי לא קיימו את מצוות ה' כרוחה וכלשונה. וזאת למרות מעמדם הרם (סעיף 12).

אפשר היה לפרש את **המדת פי ה'** בזה שלא קיימו את מצוותו כנאמר לעיל. אך למה אפוא שני ביטויים שונים לאותו הדבר? נראה יותר להסב המרה זו על מצוות ה' בארץ מצרים: "ויצנס אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים" (שמות, ו', יג) וכפירוש רש"י: "ציווה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם" כראוי לכל מנהיג. ובמי מריבה, קצרה רוחם של משה ואהרן ואמרו מה שאמרו.